

The So Phisai Model: A New Approach to Local Development Based on Community Museum Mechanism

Suriyanon Pholsim

College of Local Administration (COLA),
Khon Kaen University, Thailand

Suthipong Suriya

Life Community Museum Bueng Kan,
Thailand

Abstract

This article assesses museology theory in the role of museums as a focal point of local development. The study was conducted based on the experience of the Life Community Museum Bueng Kan and eight community museums located in So Phisai District, Bueng Kan, Thailand. The study offers a new local development approach, the “*So Phisai Model*,” in which community museums play an important role in initiating, managing, and integrating multiple development programs at the community, sub-district, and district levels. This model also proposes a new method to community resources management and inclusive income distribution. A further argument made by the authors is that the community museum approach has a high potential to make a significant contribution to local development in Thailand, a method that local governments should integrate into their development plans in a comprehensive manner. Moreover, this study reveals that the museum is a missing sector in the collaborative governance literature. Thus, the enlargement of community museums into other cities across Thailand and further research into the roles of community museums within local collaborative systems would broaden the boundaries of local collaborative governance theory.

Keywords

life community museum, museology, local development, So Phisai District, Bueng Kan Province

CORRESPONDING AUTHOR

Suriyanon Pholsim, College of Local Administration, Khon Kaen University,
123 Mittaparp Road, Muang Khon Kaen, Khon Kaen, 40002, Thailand.

Email: Suripho@kku.ac.th

© College of Local Administration, Khon Kaen University. All rights reserved.

โซพิสัยโมเดล: ตัวแบบการพัฒนาท้องถิ่น แนวใหม่ด้วยกลไกพิพิธภัณฑสถานชุมชน

สุรียานนท์ พลสม

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สุทธิพงษ์ สุริยะ

พิพิธภัณฑสถานชุมชนมีชีวิต
จังหวัดบึงกาฬ

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดพิพิธภัณฑสถานวิทย์กับบทบาทในฐานะศูนย์กลางขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับท้องถิ่น โดยศึกษาวิเคราะห์บทเรียนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ และเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานรวม 8 แห่ง ในอำเภอโซพิสัยจนเกิดเป็น “โซพิสัยโมเดล” ที่เน้นย้ำความสำคัญของพิพิธภัณฑสถานในการริเริ่ม ขับเคลื่อน และเชื่อมโยงกิจกรรมการพัฒนาตั้งแต่ระดับชุมชน ตำบล และอำเภอ ตลอดจนยังนำเสนอแนวทางในการยกระดับต้นทุนของชุมชนแบบใหม่ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและกระจายรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทความนี้ยืนยันว่ากลไกพิพิธภัณฑสถานชุมชนมีศักยภาพสูงที่สามารถเป็นทั้งกลไกหลักและกลไกทางเลือกใหม่สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นในประเทศไทย ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไปปรับใช้เพื่อยกระดับการพัฒนาในพื้นที่ได้อย่างรอบด้าน อีกทั้งยังพบว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นภาคส่วนที่ขาดหายไปในงานศึกษาทฤษฎีภาคีภิบาลของไทยด้วย ดังนั้น หากมีการขยายผลหรือยกระดับบทบาทของพิพิธภัณฑสถานในพื้นที่ต่าง ๆ และมีการศึกษาวิจัยกลไกการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานเหล่านี้ในระบบความร่วมมือหนึ่ง ๆ มากยิ่งขึ้นก็จะช่วยขยายพรมแดนองค์ความรู้ของทฤษฎีภาคีภิบาลในระบบการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น

คำสำคัญ

พิพิธภัณฑสถานชุมชนมีชีวิต, พิพิธภัณฑสถานวิทย์, การพัฒนาท้องถิ่น, อำเภอโซพิสัย, จังหวัดบึงกาฬ

บทนำ

กลไกเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Local Development Approach) สามารถก่อรูปขึ้นได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับการจัดวางองค์ประกอบโครงสร้างเชิงสถาบันและการออกแบบความสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ว่าได้เล็งเห็นความสำคัญหรือมีจุดเน้นเชิงนโยบายที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นไปในทิศทางใด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณากลไกที่นำมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นในภาพรวมแล้วจะพบเห็นกลไกหลัก ๆ อยู่ 3 ประเภท คือ (1) กลไกเชิงสถาบัน (Institutional Approach) ซึ่งเน้นบทบาทของสถาบันที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจและสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการและขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับพื้นที่ (Hill & Varone, 2021: 273-300; Crowder, Roohanifar, & Brown, 2022; 98-118) เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การชุมชน องค์การเศรษฐกิจ ภาคประชาสังคม มหาวิทยาลัย มูลนิธิ รวมไปถึงสถาบันคลังสมองของเมือง เป็นต้น (2) กลไกทางการเงิน (Financial Approach) ซึ่งให้ความสำคัญกับการบริหารงบประมาณของรัฐเพื่อสนับสนุนการพัฒนาในระดับท้องถิ่นตามระบบหรือโครงสร้างการบริหารงานของส่วนราชการ รวมไปถึงกลไกทางการเงินใหม่ที่เกิดขึ้นจากการระดมทุนร่วมกันระหว่างภาคเอกชนด้วยกันเองหรือเงินลงทุนร่วมระหว่างภาครัฐกับเอกชนเพื่อนำไปใช้เป็นกองทุนสำหรับแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ (Mitlin, Colenbrander, & Satterthwaite, 2018; The World Bank, 2019) และ (3) กลไกทางการเมือง (Political Approach) ซึ่งเน้นย้ำความสำคัญของภาวะผู้นำและบริบททางการเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาในระดับพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ใดมีกลไกทางการเมืองที่เข้มแข็งหรือมีความเป็นเอกภาพทางการเมืองสูงก็จะสามารถนำพาความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมมาสู่คนในท้องถิ่นได้อย่างรวดเร็ว เป็นต้น (Hamilton, 2002; Nishizaki, 2011; Pholsim & Inaba, 2022a) โดยสภาวะของการดำรงอยู่และการแปรเปลี่ยนของกลไกทั้งสามประเภทเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ดังนั้น ความสามารถในการจัดการและออกแบบกลไกการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเหมาะสมต่อบริบทเฉพาะของพื้นที่จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การยกระดับเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ

บทความชิ้นนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดและอิทธิพลของกลไกเชิงสถาบัน (Institutional Approach) ที่มีผลต่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่นโดยมุ่งเน้นศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) กับการจัดการทรัพยากรและพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยพิจารณาพิพิธภัณฑ์ชุมชนในฐานะกลไกเชิงสถาบันอีกหนึ่งประเภท (Museum Sector) ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในระบบการจัดการปกครองท้องถิ่น (Local Governance) ดังปรากฏในหลายประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา เกาหลีใต้ หรือญี่ปุ่น ที่ได้นำเอากลไกพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพและการท่องเที่ยวของประเทศอย่างจริงจัง เช่น กรณีของพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ (Louvre Museum) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์มากกว่า 10.2 ล้านคนในปี 2561 ส่งผลให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการในประเทศเติบโตอย่างมาก (Capstik, 1985; Louvre, 2020) หรือกรณีของพิพิธภัณฑ์ดอจด์ (the Doge's Palace) กรุงเวนิส ประเทศอิตาลี ซึ่งบริหารจัดการโดยเทศบาลกรุงเวนิส โดยแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์กว่า 2.3 ล้านคน สร้างรายได้ให้กับเทศบาลจากการจำหน่ายตั๋วเข้าชมพิพิธภัณฑ์และกระตุ้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเมืองได้อย่างมหาศาล (Nogare, 2018) ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงไม่ได้เป็นเพียงคลังจัดเก็บวัตถุหรือสถานที่จัดแสดงมรดก

และสิ่งของเท่านั้น แต่หากพิพิธภัณฑ์ได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ มีการบูรณาการกับต้นทุนหรือบริบทเฉพาะของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมก็จะสามารถทำให้พิพิธภัณฑ์สามารถกลายเป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การเรียนรู้ และการท่องเที่ยวที่สำคัญให้กับคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี (Chomchoei, 2014; ยุกติ มุกดาวิจิตร, 2561) ดังเช่นกรณีตัวอย่างของพิพิธภัณฑ์ดอจด์ในอิตาลี พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ของฝรั่งเศส หรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศญี่ปุ่น (Pholsim & Inaba, 2022b) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงสถานภาพของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยจะพบว่าความเข้าใจของผู้คนและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องไม่ได้ตระหนักถึงบทบาทของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นตัวนำการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมมากนัก โดยทั่วไปจะมองว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเพียงสถานที่จัดเก็บหรือจัดแสดงมรดกทางภูมิปัญญาหรือสิ่งของที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เท่านั้น อีกทั้ง การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยยังมีปัญหาหลายด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อจำกัดทางการเงิน ศักยภาพในการจัดการองค์ความรู้ และการขยายบทบาทของพิพิธภัณฑ์เพื่อเชื่อมโยงการพัฒนากับภาคส่วนอื่น ๆ ยังมีอยู่อย่างจำกัด (Tussama, 2017; Chatasuwutchananon & Kwieciem, 2016) ดังนั้น การสังเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบที่สามารถนำเอาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (local museum) ไปใช้เป็นกลไกเพื่อพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงจะเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะช่วยขยายพรมแดนองค์ความรู้และยกระดับการทำงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงนำเอาบทเรียนการดำเนินงานของ “พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ” มาสังเคราะห์เพื่อนำเสนอให้เห็นว่าบทบาทของพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้นมีศักยภาพมากพอที่จะกลายเป็นพื้นที่เพื่อขับเคลื่อนสังคมซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน หรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับใช้เป็นเพื่อขับเคลื่อนกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม หรือการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยได้

วัตถุประสงค์

บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดพิพิธภัณฑ์วิทยากับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการพัฒนาท้องถิ่น และมุ่งสังเคราะห์บทเรียนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการพัฒนาท้องถิ่นที่มีพิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์กลาง (Museum-Centric Approach) ตามแนวทางที่เรียกว่า “โซพิสัยโมเดล” ตลอดจนวิเคราะห์ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการยกระดับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ชุมชนและประเด็นข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต

แนวคิดและทฤษฎี

พิพิธภัณฑ์วิทยากับการพัฒนาเมือง

บทบาทดั้งเดิมของพิพิธภัณฑ์มีหน้าที่หลักในการจัดเก็บ รักษา และถ่ายทอดความรู้ งานศิลปะ วัฒนธรรม หรือสิ่งอื่น ๆ ที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้ของคนในสังคม (ICOM Statute, 2007) อย่างไรก็ตาม ในยุคที่บริบททางเศรษฐกิจและสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น พิพิธภัณฑ์ได้ขยายบทบาทและก้าวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบการจัดการสังคม การแก้ไขปัญหาสาธารณะ และการพัฒนาสังคมอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้นโดยใช้ความเชี่ยวชาญของพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่เป็นอีกหนึ่งภาคส่วนที่สำคัญ (Museum Sector) ในระบบเศรษฐกิจและสังคม (ICOM, 2019) ดังนั้น บทบาทใหม่ของพิพิธภัณฑ์จึงไม่ใช่เพียงแค่การเป็น

สถาบันหรือองค์กรซึ่งทำหน้าที่จัดเก็บ รักษา หรือถ่ายทอดความรู้และจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ อีกต่อไป แต่พิพิธภัณฑ์ได้กลายมาเป็นตัวเหนี่ยวนำ (Driver) การพัฒนาเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่แพ้สถาบันประเภทอื่น ๆ ดังรายงานขององค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) และสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างประเทศ (International Council of Museum: ICOM) ที่กล่าวว่า

“ภารกิจของพิพิธภัณฑ์กำลังขยายตัวมากขึ้น การดูแลรักษา คຸ້ມครอง และจัดแสดงมรดกหลักฐานต่าง ๆ ยังคงเป็นหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑ์อยู่ แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์กำลังปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองมาเป็นตัวแทนเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม เพราะพิพิธภัณฑ์มีความเชี่ยวชาญในการสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมหรือท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ได้ ตลอดจน ยังเป็นพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นเสมือนแหล่งกำเนิดของความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น” (OECD/ICOM, 2018: 12)

สอดคล้องกับมุมมองของกรมศิลปากร (Fine Arts Department, 2014: 9) ที่ได้อธิบายบทบาทของพิพิธภัณฑ์ว่าเป็น “แหล่งแสวงหา รวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสาร และจัดแสดงวัตถุ ที่เป็นหลักฐานของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ ให้การศึกษา หาความเพลิดเพลิน และเพื่อพัฒนาสังคมในที่สุด” ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงมีบทบาทสำคัญในระบบการจัดการและการพัฒนาสังคมเทียบเท่าสถาบันอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการยกระดับการเรียนรู้ การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การสร้างความจริงใจให้กับคนในเมือง และการพัฒนาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาสาธารณะในท้องถิ่น

องค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) และสภาการพิพิธภัณฑ์สถานระหว่างประเทศ (ICOM) ยืนยันว่า “พิพิธภัณฑ์ไม่ใช่แค่องค์ประกอบเชิงสถาบันหนึ่ง ๆ ในระบบการพัฒนาท้องถิ่นเท่านั้น แต่พิพิธภัณฑ์ถูกมองว่าเป็นผู้นำ (driver) หรือตัวกระตุ้นการพัฒนาท้องถิ่นที่สำคัญด้วย” (OECD/ICOM, 2018: 12) ซึ่งโดยทั่วไปแล้วพบว่าพิพิธภัณฑ์มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นครอบคลุม 5 ด้านหลัก (OECD/ICOM, 2018: 14-50; Lanzinger & Garlandini, 2019: 46-57) ได้แก่ (1) บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจและนวัตกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างงาน สร้างรายได้ หรือการถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ ๆ ให้กับสังคม (2) บทบาทในการออกแบบเมืองและพัฒนาชุมชน ซึ่งพิพิธภัณฑ์มีส่วนช่วยให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน พัฒนาทุนทางสังคม ดึงดูดการลงทุนและนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนมีบทบาทในการพัฒนาระบบนิเวศสีเขียวและความยั่งยืนให้กับเมือง (3) บทบาทด้านการพัฒนาการศึกษา วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ให้กับคนในเมือง เพราะพิพิธภัณฑ์มีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาการศึกษาและนิเวศการเรียนรู้ของเมือง ตลอดจนบทบาทในการถ่ายทอดและพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้กับคนในเมืองด้วย (4) บทบาทในการสร้างเสริมความเสมอภาค ความสมบูรณ์ทางสุขภาพกายและจิต การส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีให้กับคนในท้องถิ่น เพราะการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์มีอิทธิพลมากพอที่สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับ

พฤติกรรมการณ์ดำเนินชีวิต ความต้องการทางสังคม และความตระหนักต่อปัญหาของคนในพื้นที่ได้ จึงช่วยกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น และส่งเสริมให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเสมอภาค ทำให้กลุ่มคนเปราะบางได้รับการพัฒนาทักษะวิชาชีพด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง (Brown, 2019: 1-13) และ (5) บทบาทในการประสานความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาท้องถิ่น เนื่องจากพิพิธภัณฑ์มีบทบาททั้งในฐานะผู้นำ (Driver) และผู้สนับสนุน (Enabler) ให้เกิดการพัฒนาในฐานะศูนย์กลางแห่งองค์ความรู้ของท้องถิ่น (Knowledge Hub) อีกทั้ง พิพิธภัณฑ์ยังมีความสามารถในการออกแบบและส่งเสริมอบบริการด้านต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ซึ่งสร้างความยั่งยืนเชิงการพัฒนาให้กับท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีด้วย

พิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum)

อีกหนึ่งแนวคิดที่น่าสนใจต่อการอธิบายบทบาทของพิพิธภัณฑ์กับการพัฒนาท้องถิ่นก็คือ แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ช่วงปี 1971 โดยนักวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์วิทยา (Museology) คนสำคัญคือ George-Henri Rivière และ Hugues de Varine ซึ่งได้พัฒนาแนวคิดพิพิธภัณฑ์นิเวศนี้ขึ้นมาเพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและกระบวนทัศน์ในการศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์ใหม่ (Davis, 1999; Chang, 2015; Donghai, 2008; Corsane, 2006) โดยพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) พิจารณาแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างพิพิธภัณฑ์ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงถึงกันแบบเป็นองค์รวม ในขณะที่แนวทางศึกษาพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมจะมองพิพิธภัณฑ์แบบแยกส่วนโดยแบ่งพรมแดนของชุมชน พิพิธภัณฑ์ และบริบทแวดล้อมโดยรอบออกจากกัน ซึ่งรากฐานดั้งเดิมของแนวคิดพิพิธภัณฑ์นิเวศในช่วงก่อตัวขึ้นแรก ๆ มีเป้าหมายเพื่อนำไปใช้ในการรักษามรดกประเภทต่าง ๆ ให้มีความสมบูรณ์โดยคงสภาพแวดล้อมหรือบริบทเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด (Its original environment หรือ in situ) (de Varine, 1985: 185; Rivière, 1985: 182-183) ดังนั้น พิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) จึงเป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับทฤษฎีด้านการพัฒนาชุมชนและการจัดการปกครองท้องถิ่นได้อย่างรอบด้านเพราะให้ความสำคัญกับบริบทดั้งเดิมและความเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ทรัพยากร พิพิธภัณฑ์ กับบริบทแวดล้อมดั้งเดิมของชุมชนนั้น ๆ แบบองค์รวมทั้งระบบ (holistic approach)

โดยทั่วไปพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยหน่วยงานในระดับท้องถิ่น และถูกบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญประการแรกของพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) คือ การเป็นพิพิธภัณฑ์ในระดับชุมชน (Community-Based Museum) หรือพิพิธภัณฑ์ที่ถูกขับเคลื่อนและบริหารจัดการโดยชุมชนเป็นหลักเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งพิพิธภัณฑ์นิเวศนี้อาจเกิดขึ้นในลักษณะของการก่อตั้งเป็นสถาบันใหม่หรืออาจเกิดขึ้นในลักษณะของการจัดทำเป็นโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่หนึ่ง ๆ เฉพาะได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว พิพิธภัณฑ์นิเวศมีหน้าที่พื้นฐานเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์รูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหา เก็บสะสม บำรุงรักษา หรือจัดแสดงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ อย่างไรก็ดี สิ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์แบบอื่น ๆ ก็คือ “แนวทาง” ในการจัดการและจัดแสดงวัตถุสิ่งของประเภทต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ซึ่งได้มีการเชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์เข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนและบริบทแวดล้อมของชุมชนอย่างรอบด้านไม่ว่าจะเป็นบริบททางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Davis, 1999; Choi, 2017; Chang, 2015) ดังนั้น องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมและความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพิพิธภัณฑ์ ชุมชน และบริบทแวดล้อมของชุมชนจึงเป็นลักษณะสำคัญของพิพิธภัณฑ์นิเวศ ดังที่ เชน ฉาง (Cheng Chang) ได้อธิบายไว้

ว่า คำว่า “นิเวศ (Eco)” ของพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) นั้น โดยพื้นฐานแล้วหมายถึงชุมชนหรือสภาพแวดล้อมของชุมชน (Chang, 2015: 16) ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ทั่วไปกับพิพิธภัณฑ์นิเวศจึงแตกต่างกันตรงที่ “พิพิธภัณฑ์นิเวศเชื่อมโยงพิพิธภัณฑ์กับชุมชนเข้าด้วยกัน” ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ทั่วไปแบ่งแยกพรมแดนของพิพิธภัณฑ์กับชุมชนออกจากกัน ดังรายละเอียดในภาพที่ 1 ด้านล่าง

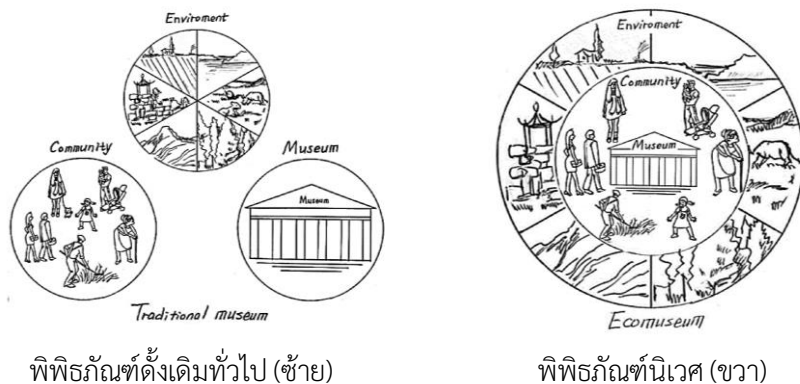

Figure 1. Relationship Between Museum, Community, and Environment in Working Process of Traditional Museum and Ecomuseum Approaches

Source: Chang (2015: 17) in “Community Involvement and Ecomuseum”

นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์นิเวศยังมีลักษณะสำคัญ 9 ด้านหลัก (Corsane et al., 2007) ได้แก่ (1) พิพิธภัณฑ์นิเวศดูแลพื้นที่หนึ่ง ๆ แบบครอบคลุมทั้งหมดโดยไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะอาณาบริเวณหรือแหล่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์เท่านั้น (2) มุ่งจัดเก็บและรักษาวัตถุสิ่งของหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมดั้งเดิมหรืออาณาเขตดั้งเดิมของวัตถุสิ่งของหรือมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ (3) พิพิธภัณฑ์นิเวศมุ่งกระตุ้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (4) มีการบริหารจัดการภายใต้ความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน ประชาชนในพื้นที่ และภาคเอกชนในท้องถิ่น (5) ส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างสมัครใจหรือเป็นกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนอย่างรอบด้าน (6) พิพิธภัณฑ์นิเวศมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือและพัฒนาให้ชาวบ้านเกิดความภูมิใจและเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชุมชนตนเอง (7) มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ของคนในชุมชน (8) พิพิธภัณฑ์นิเวศดำรงอยู่อย่างมีพลวัต ก่อตัวขึ้นมาเพื่อเป้าหมายการพัฒนาในระยะยาวและส่งเสริมการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันอย่างสมบูรณ์ระหว่างสถานที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ ต้นทุนหรือทรัพยากร และบริบทแวดล้อมของพิพิธภัณฑ์ และ (9) พิพิธภัณฑ์นิเวศมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีเข้ากับกิจกรรมในระดับปัจเจกบุคคล เชื่อมโยงธรรมชาติเข้ากับวัฒนธรรม รวมไปถึงการเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบันด้วย เป็นต้น

นอกจากนี้ ดาวิส (Davis, 1999) ยังได้สรุปลักษณะสำคัญของพิพิธภัณฑ์นิเวศเพิ่มเติมโดยอธิบายว่าพิพิธภัณฑ์นิเวศมีลักษณะสำคัญ 5 อย่าง ได้แก่ (1) พิพิธภัณฑ์นิเวศปรับเปลี่ยนมุมมองเรื่องขอบเขตหรืออาณาเขตการปกครองใหม่ โดยมองว่าบทบาทของพิพิธภัณฑ์นั้นไม่ควรถูกจำกัดด้วยแนวคิดอาณาเขตการปกครองแบบดั้งเดิม (2) มีการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการกระจายตัวของพื้นที่เรียนรู้ (Fragmented Site) โดยมองว่ามรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ควรได้รับการจัดเก็บ รักษา จัดแสดงหรือ

ถ่ายทอดภายในอาณาบริเวณหรือบริบทแวดล้อมดั้งเดิมของมัน (3) ยกเลิกแนวคิดเรื่องความเป็นเจ้าของพื้นที่ (Site Ownership) ออกไปเพราะพิพิธภัณฑ์นิเวศมองว่าการรักษาและจัดแสดงมรดกต่าง ๆ ควรเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยไม่ควรมีใครเป็นเจ้าของพื้นที่อย่างสมบูรณ์ (4) พิพิธภัณฑ์นิเวศให้ความสำคัญกับการเสริมอำนาจแก่ชุมชนหรือท้องถิ่น (Empowerment) เพื่อให้ชาวบ้านในพื้นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์นิเวศได้อย่างเต็มที่จนชาวบ้านเกิดความตระหนักต่อคุณค่าของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมตนเองในที่สุด และ (5) พิพิธภัณฑ์นิเวศมุ่งทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการเพื่อให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นแบบองค์รวมและยั่งยืนมากที่สุด

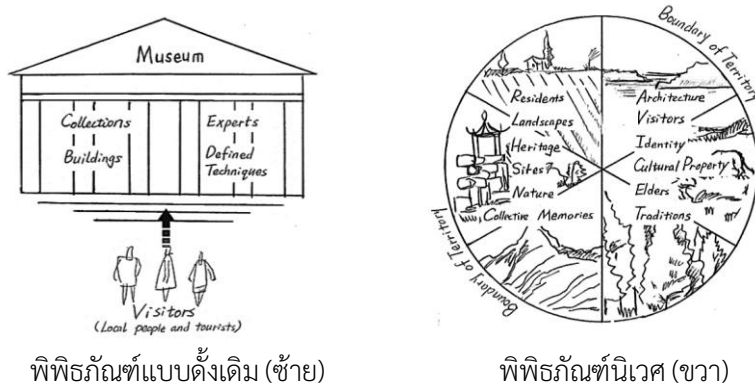

Figure 2. Differences in Working Space and Exhibition Management Between Traditional Museum and Ecomuseum

Source: Chang (2015: 17) in "Community Involvement and Ecomuseum"

ดังนั้น พิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) จึงมีแนวทางขับเคลื่อนภารกิจที่ต่างไปจากพิพิธภัณฑ์แบบอื่น ๆ ทั่วไป กล่าวคือ พิพิธภัณฑ์นิเวศมุ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและบริบทแวดล้อมของชุมชนเข้ากับการทำงานของพิพิธภัณฑ์เพื่อให้พิพิธภัณฑ์สามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาได้แบบองค์รวมครอบคลุมอาณาบริเวณของพื้นที่ทั้งหมด ดังนั้น ขอบเขตความรับผิดชอบของพิพิธภัณฑ์นิเวศจึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่อาณาบริเวณของสำนักงานหรือแหล่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์เท่านั้นแต่พิพิธภัณฑ์นิเวศยังมุ่งเชื่อมโยงการทำงานกับวิถีชีวิต บริบทแวดล้อม และกลไกการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หรือภาคส่วนอื่น ๆ ให้ตระหนักต่อคุณค่าของต้นทุนที่มีอยู่ในท้องถิ่นตนเองเพื่อให้เกิดการนำเอาต้นทุนเหล่านี้ไปพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่คนในท้องถิ่นโดยรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ พิพิธภัณฑ์นิเวศจึงไม่ได้แบ่งแยกพรมแดนระหว่างพิพิธภัณฑ์ ชุมชน กับมรดกทางวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมออกจากกัน ในทางตรงกันข้าม พิพิธภัณฑ์นิเวศคือพิพิธภัณฑ์ที่รวมเอาชาวบ้าน ชุมชน และมรดกท้องถิ่นด้านต่าง ๆ มาบริหารจัดการให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างบูรณาการโดยพิพิธภัณฑ์นิเวศเป็นฝ่ายที่มีบทบาทหลักในการจัดการต้นทุนท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ ให้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ พัฒนาเศรษฐกิจ การเรียนรู้ หรือรักษาสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นให้มีความสมบูรณ์และเกิดการพัฒนายั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เมือง และพิพิธภัณฑ์ชุมชน

การจัดแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ตามลักษณะการบริหารงานสามารถแบ่งพิพิธภัณฑ์ได้เป็น 4 ประเภทหลัก ๆ (Fine Arts Department, 2014: 7-8) ได้แก่ (1) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (national Museum) ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ระดับชาติ จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และรวบรวมความรู้ของประเทศทุกแง่มุมและได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง (2) พิพิธภัณฑ์ของเอกชน (Individual/Private Museum) เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของบริษัทเอกชนหรือของปัจเจกบุคคล ซึ่งส่วนมากเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มุ่งเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ หรือจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนใจของบริษัทหรือบุคคลนั้น ๆ โดยเฉพาะ ตลอดจนสิทธิในการครอบครองและบริหารจัดการอยู่ที่ตัวปัจเจกบุคคลหรือบริษัทเอกชนนั้น ๆ โดยตรง (3) พิพิธภัณฑ์ของหน่วยงาน (Organizational Museum) ถูกตั้งขึ้นและบริหารจัดการภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานนั้น ๆ โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานในระดับกระทรวง กรม หรือสถาบันการศึกษา เช่น พิพิธภัณฑ์ของมหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์ของธนาคาร พิพิธภัณฑ์ไปรษณีย์ พิพิธภัณฑ์ของกรุงเทพมหานคร พิพิธภัณฑ์ของกรมตำรวจ พิพิธภัณฑ์ของทหาร หรือพิพิธภัณฑ์โทรศัพท์ ฯลฯ และ (4) พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) ถูกจัดตั้งและบริหารจัดการโดยหน่วยงานในระดับท้องถิ่นเป็นหลัก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะกรรมการชุมชน หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ โดยพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมุ่งนำเสนอเรื่องราวของพื้นที่นั้น ๆ เป็นหลัก ซึ่งอาจมีรูปแบบการจัดแสดงที่เรียบง่ายและเกิดขึ้นได้หลากหลายลักษณะตามบริบทเฉพาะของพื้นที่ โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นพิพิธภัณฑ์ที่นำเสนอวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นหลัก

ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) จึงเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีความจำเพาะเจาะจงและก่อตัวขึ้นได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะทางเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งสิ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ อยู่ที่แหล่งความรู้และการจัดแสดงสิ่งของหรือข้อมูลความรู้ต่าง ๆ เพราะพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเน้นนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตที่มีคุณค่าต่อคนและสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นหลัก (Sirindhorn Anthropology Centre, 2008; Chalempao-ko-anantakul et al., 2007) โดย ศรีสักร วัลลิโภดม (Vanliphodom, 2018) อธิบายว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) เป็นของคนในท้องถิ่นและถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อนำเสนอเรื่องราวหรือเนื้อหาที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นหลัก ซึ่งศรีสักร วัลลิโภดม ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นสามารถเกิดขึ้นได้สองรูปแบบหลัก ๆ โดยแบบที่หนึ่งคือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่จัดการโดยคนภายนอกที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เช่น จากหน่วยงานราชการผู้เป็นฝ่ายจัดหาและรวบรวมสิ่งของมาจัดแสดงในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับบริบทของพื้นที่หรือไม่ก็ได้ ส่วนแบบที่สองคือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ถูกจัดการโดยคนหรือกระบวนการในท้องถิ่นเอง เช่น พิพิธภัณฑ์ตามวัด พิพิธภัณฑ์ชุมชน หรือโรงเรียน ซึ่งคนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ จัดหา ออกแบบการจัดแสดงสิ่งของหรือเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาของคนในพื้นที่นั้น ๆ

สำหรับกรณีของพิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) และพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จัดว่าเป็นหนึ่งในรูปแบบย่อยของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) ซึ่งมีขนาดและบริบทในการทำงานที่แตกต่างกัน โดยพิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) จะมีบทบาทหรือความรับผิดชอบที่กว้างครอบคลุมอาณาบริเวณในระดับเมือง ส่วนพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จะมีบริบทการ

ดำเนินงานที่จำเพาะเจาะจงมากกว่าพิพิธภัณฑ์เมืองและก่อตัวขึ้นได้หลากหลายลักษณะโดยยึดโยงกับบริบททางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของระดับชุมชนเป็นหลัก โดยในมิติของการบริหารจัดการนั้น พิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) จะถูกบริหารจัดการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนราชการของเมืองนั้น ๆ หรือในบางแห่งพิพิธภัณฑ์เมืองอาจเกิดขึ้นผ่านความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคมในเมืองนั้น ๆ ได้ ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จะถูกบริหารจัดการโดยชาวบ้านและกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับชุมชนเป็นหลัก เช่น พิพิธภัณฑ์ของวัด พิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ทางโบราณคดีของชุมชน เป็นต้น สอดคล้องกับความคิดเห็นของศรีศักร วัลลิโภดม (Vanliphodom, 2018) ที่ได้นำเสนอไปก่อนหน้านี้ว่ารูปแบบของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอาจเกิดขึ้นหรือถูกจัดการได้ในสองรูปแบบคือถูกจัดการโดยหน่วยงานราชการภายนอกพื้นที่หรือถูกบริหารจัดการโดยคนในท้องถิ่นเอง ซึ่งกรณีของพิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) โดยส่วนใหญ่จะถูกจัดการโดยหน่วยงานราชการทั้งที่อยู่ภายในและมาจากภายนอกพื้นที่ รวมถึงความร่วมมือระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในระดับเมืองไม่ว่าจะเป็นมหาวิทยาลัย ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม เช่น พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี พิพิธภัณฑ์เมืองนครศรีธรรมราช พิพิธภัณฑ์เมืองระยอง พิพิธภัณฑ์เมืองสกลนคร พิพิธภัณฑ์เมืองนครราชสีมา พิพิธภัณฑ์เมืองภูเก็ต เป็นต้น ส่วนพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จะถูกจัดการโดยประชาชนภายในชุมชนนั้น ๆ เป็นหลักและมีขนาดเล็กกว่าพิพิธภัณฑ์เมือง ตลอดจนเนื้อหาในการจัดแสดงก็必将มีความใกล้ชิดและเชื่อมโยงกับบริบทเฉพาะของชุมชนนั้น ๆ เป็นหลัก ดังนั้น พิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) และพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จึงเป็นองค์ประกอบหรือประเภทย่อยหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) ดังรายละเอียดปรากฏในภาพที่ 3 ด้านล่าง

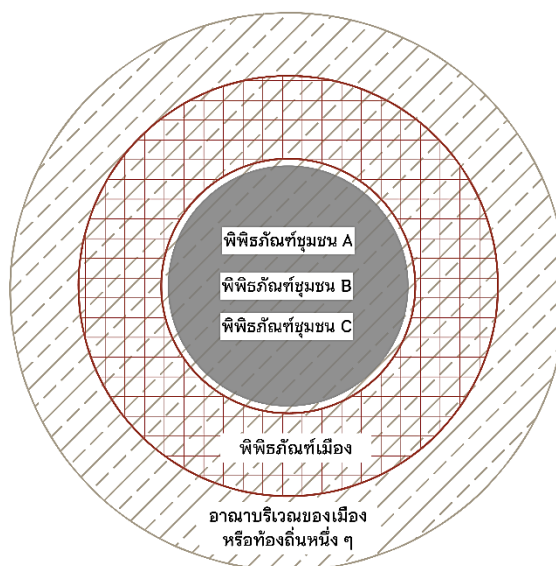

Figure 3. Types and Working Boundary of Local Museums

Source: Authors

กรณีของพิพิธภัณฑ์เมืองจะทำหน้าที่หลัก ๆ อยู่ 3 ประการ (ICOM, 2018: 15; Piccininato, 2012: 19-29) ได้แก่ (1) หน้าที่เสมือนเป็นกระจกหรือภาพตัวแทนที่สะท้อนตัวตนของคนในเมือง (Mirror

for City Residents) (2) เป็นประตูสู่การทำมาค้าขายให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมเยือน (City Gateway for Visitor) และ (3) ทำหน้าที่เสมือนทูตของเมือง (Ambassadors of The City) ดังนั้น พิพิธภัณฑ์เมือง (City Museum) จึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากทั้งในเชิงนโยบาย ภาพลักษณ์ และอัตลักษณ์ของเมือง อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากบทบาทของการเป็นทูตและภาพตัวแทนของเมืองแล้ว พิพิธภัณฑ์เมืองยังมีอิทธิพลสำคัญต่อการประกอบสร้าง “ภาพจำ (Memorable Image)” เชิงประวัติศาสตร์ของเมืองให้คงอยู่และสร้างคุณค่าให้กับคนในเมืองได้เป็นอย่างดีอีกด้วย (Piccininato, 2012: 20) เพราะการเติบโตของความเป็นเมืองสมัยใหม่ (Modern City) ในปัจจุบัน ส่งผลทำให้ “ภาพจำ” ซึ่งเป็นความทรงจำของคนที่มีต่อประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการ หรือเหตุการณ์สำคัญของเมือง ค่อย ๆ เลือนหายไป ดังนั้น การเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์เมืองจึงมีความสำคัญต่อการธำรงไว้ซึ่งภาพจำของเมืองที่สร้างการตระหนักรู้ต่อคุณค่าและบทเรียนทางประวัติศาสตร์ให้กับคนในเมืองได้เป็นอย่างดีในส่วนของการพิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) นั้น มีลักษณะโดดเด่นคือพิพิธภัณฑ์ชุมชนก่อตัวขึ้นมาจากกลไกการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน (Interactive Relation) ระหว่างพิพิธภัณฑ์กับชุมชนโดยรอบ อีกทั้งกลุ่มคนที่มีบทบาทในการจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนหลักก็คือคนในชุมชนนั้น ๆ เอง ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) จึงเป็นเสมือนสถาบันหนึ่ง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการจัดการสังคมและพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนโดยรอบเพื่อร่วมกันแสวงหา จัดเก็บ รักษา จัดการความรู้ จัดแสดงสิ่งของหรือเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนบูรณาการภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นนวัตกรรมสำหรับนำไปใช้ต่อยอดการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ของชุมชนอย่างรอบด้าน (UNESCO, 2010; ICOM, 2019) บทบาทของพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวนี้มีความสำคัญทั้งในระบบการจัดการชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal and Informal Roles) โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อผลักดันนโยบายการพัฒนาชุมชนในระบบโครงสร้างการจัดการของรัฐและกลไกทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ชุมชนจึงเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อการออกแบบกลไกการจัดการปกครองในท้องถิ่น (Local Governance) และแบบแผนความสัมพันธ์ทางการเมืองที่นำไปใช้ต่อรองอำนาจการตัดสินใจและจัดสรรผลประโยชน์เพื่อผลักดันการพัฒนาในระดับท้องถิ่นได้ (Gray, 2011 & 2015 & 2017; Brown, 2019)

อย่างไรก็ตาม จากงานศึกษาวิจัยพิพิธภัณฑ์ชุมชนหลายชิ้นที่ผ่านมาพบว่าหนึ่งในปัญหาสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนในประเทศไทยคือขาดการมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่องจากคนในชุมชน รวมถึงการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนยังมีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งยังขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในระบบงานพิพิธภัณฑ์ชุมชนด้วย (Tussama, 2017; Chatasuwutchananon & Kwiecien, 2016; Wongwaikolayoot, 2013) เช่นเดียวกับปัญหาในเรื่องความตระหนักต่อบทบาทและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ชุมชนในสังคมไทย ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ให้ความสนใจพิพิธภัณฑ์ชุมชนน้อยมากเพราะเมื่อพูดถึงพิพิธภัณฑ์ คนในสังคมส่วนมากก็แทบจะไม่ได้ให้ความสนใจหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์มากนัก ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ของคนไทยซึ่งยังไม่เป็นที่นิยมเท่าใดนัก (Chaikhampa, 2015) นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์ชุมชนที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยังปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมน้อยมากในประเทศไทย ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่มีอยู่ก็ไม่ได้มีระบบบริหารจัดการที่ดีมากนัก เมื่อเทียบกับต่างประเทศที่น่าเอาหลักพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นตัวส่งเสริมระบบเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของเมืองซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่าง

จริงจัง ดังเช่น คำให้สัมภาษณ์ของพระอาจารย์บุญรัตน์ ปัญญาคุณโท วัดพระยืน จังหวัดลำพูน ซึ่งอธิบายถึงมูลเหตุในการทำพิพิธภัณฑ์ว่า “เราคิดที่จะทำพิพิธภัณฑ์เพราะเห็นว่าบ้านไหนเมืองไหนก็มีพิพิธภัณฑ์อาตมาเคยไปจำพรรษาที่เยอรมัน เห็นทุกเมืองมีพิพิธภัณฑ์ ไม่ว่าที่แฟรงก์เฟิร์ต ชตุทท์การ์ท แต่พอกลับมาดูที่บ้านเราเป็นการเฝ้าของเก่าอย่างเดียว... เด็กรุ่นใหม่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาว่าคนรุ่นก่อนเขานำพาบ้านเมืองมาอย่างไร อยากให้เด็ก ๆ มาศึกษาเรียนรู้ ได้เห็น ได้สัมผัส (Sirindhorn Anthropology Centre, 2008: 6)”

ดังนั้น การถอดบทเรียนพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่มีสามารถสร้างแรงบันดาลใจในการพัฒนาท้องถิ่นและขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการขยายพรมแดนองค์ความรู้และยกระดับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนทั่วประเทศให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอประสบการณ์และบทเรียน การดำเนินงานของ “พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ” มาสังเคราะห์เพื่อนำเสนอรูปแบบการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนกับบทบาทในการจัดการต้นทุนของชุมชนและยกระดับเศรษฐกิจท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ โดยผู้เขียนมุ่งหวังว่าบทความนี้จะเป็ประโยชน์ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสำหรับนำไปใช้ขยายผลหรือเป็นบทเรียนเชิงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยได้

โซ่พิสัยโมเดล

“โซ่พิสัยโมเดล (So Phisai Model)” คือ แนวทางยกระดับเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นโดยใช้พิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum Approach) เป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนและเชื่อมโยงกลไกการพัฒนาตั้งแต่ระดับชุมชน ตำบล และอำเภอ โดยมีพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ (Life Community Museum Bueng Kan) เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนราชการ และภาคีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนซึ่งกระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ในเขตอำเภอโซ่พิสัยรวม 8 แห่ง เพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาท้องถิ่นและยกระดับการจัดการต้นทุนของชุมชนประเภทต่าง ๆ ให้เกิดการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคมแก่ประชาชนในพื้นที่

การพัฒนาท้องถิ่นด้วยกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ ตามแนวทาง “โซ่พิสัยโมเดล”

พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ (Life Community Museum Bueng Kan) ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านชีเหล็กใหญ่ ตำบลหนองพันทา อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 โดยแต่เดิมหนองพันทาเป็นหมู่บ้านชนบททั่วไปเหมือนพื้นที่อื่น ๆ ในภาคอีสานซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งพาการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักในการหล่อเลี้ยงปากท้องและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิตขึ้นมา ความสนใจและกระแสการล้นไหลของผู้เยี่ยมชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติก็เดินทางเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง (รายละเอียดเพิ่มเติมใน The Momentum, 2018; Bangkokbiznews, 2019, Creative Thailand, 2022) เพื่อเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตและแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนด้วยกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชน ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลหนองพันทาและอำเภอโซ่พิสัยเติบโตขึ้นอย่าง

ต่อเนื่องโดยจุดเน้นสำคัญในการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ คือความมุ่งมั่นในการกลับมาพัฒนาบ้านเกิดโดยนำเอา “ของดี” หรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมายกระดับใหม่ผ่านการประยุกต์แนวคิดเชิงการออกแบบเข้าไปผสมผสานกับต้นทุนประเภทต่าง ๆ ของชุมชนให้มีความร่วมสมัยมากยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นต้นทุนทางภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ หรือวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอีสานที่มีมาแต่เดิมอยู่แล้วในชุมชนให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม สร้างอาชีพและกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อย่างรอบด้าน

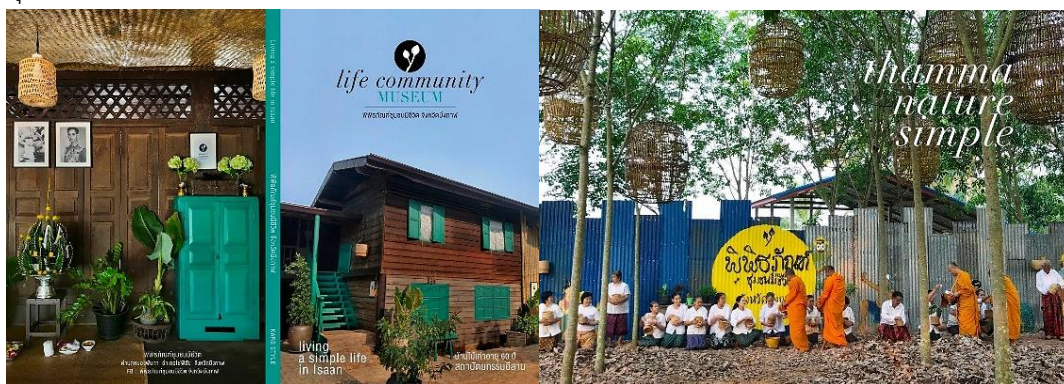

Figure 4. Life Community Museum Bueng Kan

Source: Life Community Museum Bueng Kan

ปัจจุบันเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ มีทั้งหมดรวม 8 แห่ง กระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ในเขตอำเภอโซ่พิสัย แบ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน 2 ประเภทคือ พิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยหน่วยงานราชการในท้องถิ่น (Official Museum) ภายใต้ความร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬมีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์การปกครองท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองพันทาและพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลโซ่พิสัย ส่วนประเภทที่สองคือพิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยชาวบ้านในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นเอง (Community Museum) มีอยู่ 6 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ แหล่งเรียนรู้บ้านขี้เหล็กใหญ่ พิพิธภัณฑ์ชุมชนคล้าร่วมสมัย พิพิธภัณฑ์ชุมชนต้นคล้า พิพิธภัณฑ์ชุมชนสวนธรรมพันไผ่ และพิพิธภัณฑ์ชุมชนคล้าแม่มหา ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 1 และรูปภาพที่ 5 โดยพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ไม่ได้มีการจัดตั้งให้มีสถานะเป็นองค์กรนิติบุคคลหรือจดทะเบียนตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์เหมือนแนวคิดพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมแต่อย่างใด หากแต่เกิดขึ้นในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) ที่นำเอาเอกลักษณ์ความร่วมมือในระดับพื้นที่มายกระดับและจัดการต้นทุนของชุมชนให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นมิติต่าง ๆ โดยนำเอาพิพิธภัณฑ์มาเป็นโครงสร้างหลักเพื่อขับเคลื่อนกลไกความร่วมมือและกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ (Museum-Centric Approach) ดังนั้น สถานีพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่มีอยู่ทั้งหมดในเขตอำเภอโซ่พิสัยจึงทำหน้าที่เสมือนระบบ ๆ หนึ่งที่ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ โดยมีพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ เป็นศูนย์กลางในการประสานงานและขับเคลื่อนกลไกการพัฒนา ซึ่งบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ชุมชนแต่ละแห่งในกลไกโซ่พิสัยโมเดลจะแตกต่างกันออกไปตามความสนใจหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ เช่น พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลโซ่พิสัยก็จะนำเอาความเชี่ยวชาญและระบบงานทางการแพทย์มาบูรณาการกับศิลปะบำบัดพร้อมกับการยกระดับโรงครัวของโรงพยาบาลให้บริการผู้ป่วยด้วยอาหารคุณภาพ ส่วนพิพิธภัณฑ์ชุมชนคล้าร่วมสมัย

ก็เน้นเรื่องการจัดการต้นทุนของชุมชนและการผลิตสินค้ามูลค่าสูงจากต้นกล้าที่ส่งออกไปจำหน่ายยังห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพมหานครด้วย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่นักท่องเที่ยวหรือคณะศึกษาดูงานจากนอกพื้นที่เดินทางเข้ามาเรียนรู้แนวทางการพัฒนาท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ชุมชนเหล่านี้ก็จะร่วมกันออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานเพื่อรองรับการมาเยี่ยมเยือนของคณะนักท่องเที่ยวให้เกิดความประทับใจและเกิดการกระจายรายได้สู่ประชาชนให้ได้มากที่สุด นอกจากนี้ สถานีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนยังเข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน วัด หรือโรงพยาบาลที่อยู่ในเขตอำเภอโซ่พิสัย ซึ่งเครือข่ายสถานีพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬมีบทบาทค่อนข้างมากในการผลักดันเชิงนโยบายหรือโครงการเพื่อยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมให้กับชาวบ้านในพื้นที่ ตลอดจนบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดด้วย ซึ่งได้รับการประสานความร่วมมือกับส่วนราชการของจังหวัดบึงกาฬที่เกี่ยวข้องในการเข้าไปทำงานเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวของจังหวัดบึงกาฬอย่างต่อเนื่องด้วย

Table 1. List of Community Museums Located in So Phisai District, Bueng Kan Province

สถานีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต	บริหารจัดการโดย	ความโดดเด่น
พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ	สุทธิพงษ์ สุริยะ และเครือข่ายชาวบ้าน	แหล่งแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญา พื้นบ้านของชาวอีสาน ตลาดชุมชน และ ศูนย์กลางขับเคลื่อนเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนในเขตอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
แหล่งเรียนรู้บ้านชีเหล็กใหญ่	ชาวบ้าน	แหล่งเที่ยวชมภาพวาดกราฟฟิตี้พญานาคหรือ “ชุมชนกราฟฟิตี้พญานาค”
พิพิธภัณฑ์ชุมชนคล้าร่วมสมัย	ชาวบ้าน	แหล่งเรียนรู้กระบวนการพัฒนาและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนจากต้นกล้า
พิพิธภัณฑ์ชุมชนต้นกล้า	ชาวบ้าน	แหล่งเรียนรู้กระบวนการพัฒนาและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนจากต้นกล้า
พิพิธภัณฑ์ชุมชนสวนธรรมพันไถ	ชาวบ้าน	แหล่งเรียนรู้เชิงธรรมะและแหล่งเยี่ยมชมศิลปะ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน
พิพิธภัณฑ์ชุมชนคล้าแม่หา	ชาวบ้าน	แหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานร่วมสมัย
พิพิธภัณฑ์การปกครองท้องถิ่น อบต.หนองพันทา	บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การปกครอง การพัฒนาท้องถิ่น และจุดเที่ยวชมธงพญานาคร่วมสมัย
พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลโซ่พิสัย	บุคลากรของโรงพยาบาล	แหล่งเรียนรู้แนวทางการใช้ศิลปะบำบัดและการผลิตอาหารคุณภาพสำหรับผู้ป่วยด้วยโรคเรื้อรังร่วมสมัยของโรงพยาบาล

Source: Authors

Figure 5. Locations of the Life Community Museum Bueng Kan and Associated Community Museums under the So Phisai Model

Source: Life Community Museum Bueng Kan

สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตัวแบบ “โซพิสัยโมเดล” เกิดขึ้นในลักษณะของการมีพิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์กลางการพัฒนาในระดับชุมชน (Museum-Centric Approach) ทั้งในด้านการระดมความร่วมมือการบริหารเครือข่าย การจัดการต้นทุนของชุมชนเพื่อยกระดับเศรษฐกิจและกระจายรายได้ให้กับคนในพื้นที่ โดยในปีล่าสุด พ.ศ. 2565 มีผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬมากกว่า 12,000 คน รวมถึงมีหน่วยงานเข้ามาศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นด้วยในชุมชนมากกว่า 300 องค์กรต่อปี เช่น คณะศึกษาดูงานจากสถาบันพระปกเกล้า กระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีและผู้บริหารกระทรวงการอุดมศึกษาฯ กระทรวงมหาดไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) บริษัทเอกชน สื่อมวลชน โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและมหาวิทยาลัยจากทั่วประเทศ เป็นต้น โดยผู้มาเยี่ยมชมเหล่านี้จะติดต่อมายังพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬโดยตรง จากนั้นจะมีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และกระจายนักท่องเที่ยวไปชมสถานที่เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนตามจุดต่าง ๆ ในเขตอำเภอโซพิสัย ซึ่งมีบริบทและความโดดเด่นแตกต่างกันออกไป โดยในสถานที่เครือข่ายของพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งก็จะมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงให้ผู้คนภายนอกได้เรียนรู้และทำความเข้าใจกับบริบทหรือความสนใจเฉพาะของสถานที่พิพิธภัณฑ์นั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง พร้อมกับการจำหน่ายสินค้าของชาวบ้านที่ผลิตจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนตามสถานที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ ที่ผ่านการยกระดับคุณภาพและออกแบบให้มีความร่วมสมัยด้วยงานศิลปะที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตหรือเรื่องราวที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ เช่น สถานที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนค้ำร่วมสมัย นอกจากจะมีการจัดแสดงผลผลิตจากต้นลำแล้ว ก็จะมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตสินค้าจากต้นลำด้วยกรรมวิธีดั้งเดิมให้ผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำจนถึงกระบวนการผลิตเป็นสินค้าและบรรจุภัณฑ์ต่าง ๆ

อีกทั้ง ยังมีสินค้าที่ผลิตจากต้นคล้ามาจำหน่ายให้ผู้มาเยี่ยมชมด้วยโดยสินค้าเหล่านี้ได้รับการออกแบบให้มีความร่วมสมัยโดยใช้ทึมนักออกแบบหรือศิลปินท้องถิ่นจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬมาช่วยให้คำแนะนำแก่ชาวบ้าน ซึ่งกลไกในลักษณะนี้ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนของชาวบ้านซึ่งมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวและการจำหน่ายสินค้าให้กับผู้มา เยี่ยมเยือน รวมถึงส่งไปจำหน่ายยังห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพฯ ฯ เฉลี่ยประมาณ 8,000 - 12,000 บาทต่อเดือน ดังนั้น สถานีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งหนึ่ง ๆ นอกจากจะเป็นพื้นที่ในการเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันและยกระดับความเข้มแข็งในการจัดการชุมชนอย่างมีส่วนร่วมแล้วยังเป็นพื้นที่สร้างอาชีพ พัฒนาทักษะ และกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

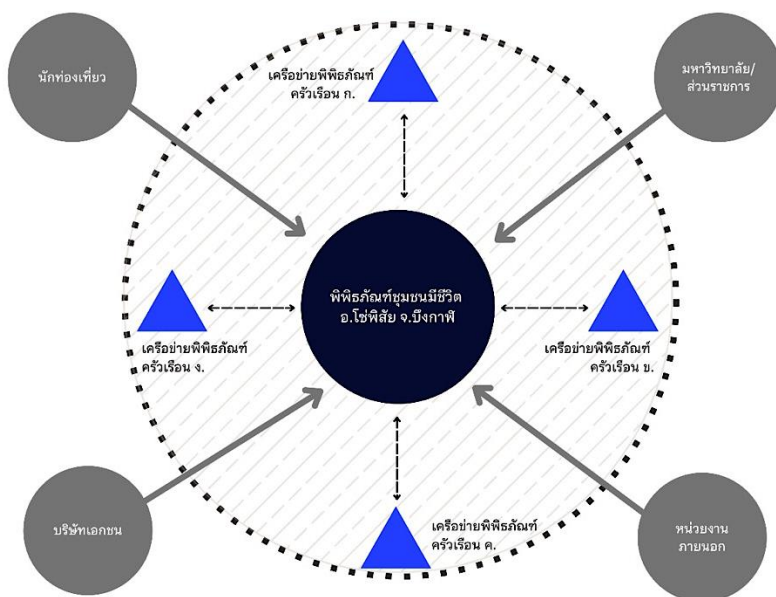

Figure 6. Museum-Centric Local Development Approach of the Life Community Museum Bueng Kan

Source: Authors

ตัวแบบการจัดการต้นทุนของชุมชน

ในพื้นที่หนึ่ง ๆ มีต้นทุนหลายประเภทที่สามารถนำมาแยกแยะระดับเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้อย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายของต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชนหนึ่ง ๆ อาจเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายต่อการพัฒนาได้เพราะหากต้นทุนแต่ละประเภทไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสมก็จะส่งผลกระทบต่อมูลค่าและคุณค่าของต้นทุนเหล่านั้นได้ ดังจะเห็นได้จากบทเรียนของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่หลายตำบลมีสินค้าใกล้เคียงกันหรือเป็นประเภทเดียวกันเกือบทั้งหมดทำให้คุณค่าและมูลค่าของต้นทุนชุมชนลดหายไป อย่างไรก็ตาม ตัวแบบการจัดการต้นทุนของชุมชนตามแนวทางโซ่พิสัยโมเดลให้ความสำคัญอย่างมากกับการสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชน โดยตระหนักว่าครัวเรือนแต่ละแห่งจะมีทรัพยากรหรือของดีในครัวเรือนนั้น ๆ แตกต่างกันไป บางครัวเรือนอาจมีทรัพยากรหรือต้นทุนมากกว่าหนึ่งอย่างซึ่งอาจอยู่ใน

รูปแบบของความรู้ ภูมิปัญญา ทักษะอาชีพ การเกษตร ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ความเชี่ยวชาญในการผลิตสินค้าหรือให้บริการบางอย่างที่เป็นมรดกตกทอดมาหลายรุ่น สิ่งเหล่านี้คือต้นทุนหรือ “ของดี” ที่มีอยู่เดิมในครัวเรือนนั้น ๆ และจะถูกยกระดับไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มโดยผู้เชี่ยวชาญด้านงานศิลปะและการออกแบบของพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬเพื่อแสวงหารูปแบบหรือแนวทางในการจัดการต้นทุนของชาวบ้านที่เหมาะสม เพื่อให้ต้นทุนเหล่านี้กลายเป็นสินค้าหรือบริการที่มีความร่วมสมัย น่าสนใจ และแข่งขันได้ในตลาดเสรี อีกทั้งต้นทุนของแต่ละครัวเรือนเหล่านี้ยังจะถูกนำไปออกแบบเป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมเยือนของสถานีวิพิพิธภัณฑ์ชุมชนนั้น ๆ เพื่อให้กลุ่มคนที่มาเยี่ยมชมได้เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรชุมชนในเรื่องนั้น ๆ อย่างลึกซึ้งด้วย

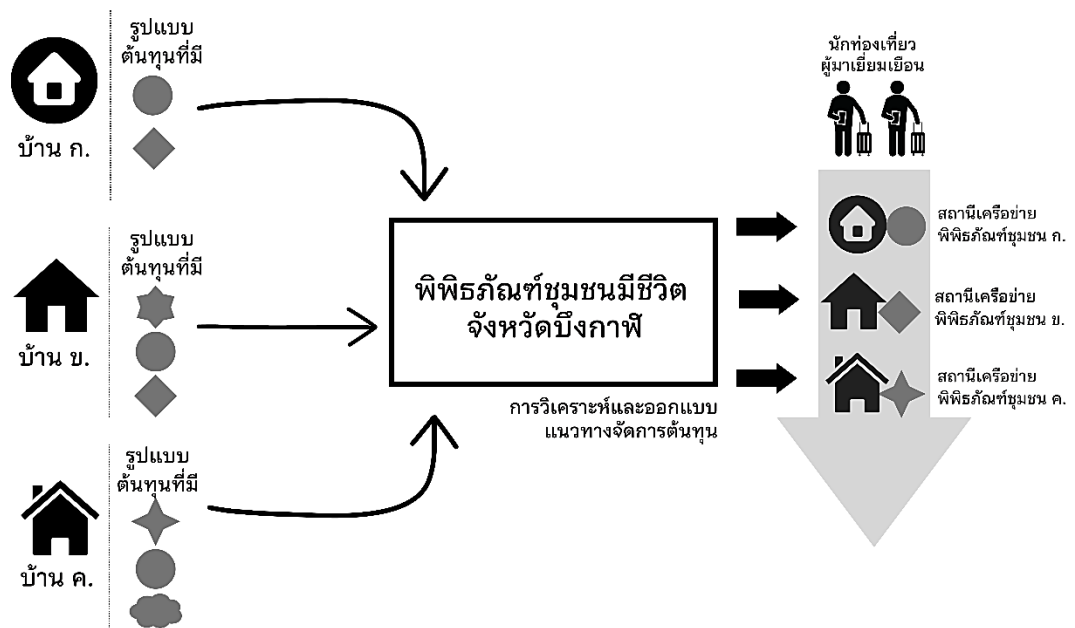

Figure 7. The So Phisai Model's Community Resources Management

Source: Authors

ดังนั้น การจัดการต้นทุนของชุมชนตามแนวทางโซphisaiโมเดลในลักษณะดังกล่าวจึงไม่ได้เกิดขึ้นแบบบนลงล่าง (Top-Down Approach) แต่การยกระดับต้นทุนของชุมชนจะเริ่มต้นจากความต้องการฐานรากที่แท้จริงเพราะมาจากความต้องการของชาวบ้าน โดยหากครอบครัวหรือครัวเรือนหนึ่ง ๆ ต้องการที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกหรือภาคีเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของตนเอง ก็จะมีการติดต่อยังพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ เพื่อนำเสนอให้เห็นว่าครอบครัวตนเองมีทรัพยากร ต้นทุน หรือของดีประเภทไหนบ้างที่จะพอสามารถนำไปยกระดับเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและออกแบบเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างรายได้ให้กับคนในครอบครัวได้บ้าง จากนั้น พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ ก็จะให้คำแนะนำเกี่ยวกับแนวทางการจัดการพื้นที่ สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือน และแนวทางยกระดับต้นทุนของ

ครัวเรือนดังกล่าวให้มีความโดดเด่นโดยใช้งานศิลปะและงานออกแบบให้มีความร่วมสมัยเข้าไปช่วยยกระดับต้นทุนของชาวบ้านให้มีความน่าสนใจและเอกลักษณ์มากยิ่งขึ้น ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬจึงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการบริหารเครือข่ายและการจัดการต้นทุนของชุมชนที่สามารถสร้างอาชีพและกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อย่างครอบคลุมและเสมอภาค

สรุปและอภิปรายผล

พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ คือพิพิธภัณฑ์ระดับชุมชน (Community Museum) ที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาและบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมโดยเครือข่ายของชาวบ้านในชุมชนโดยมีผู้นำคนสำคัญคือ คุณสิทธิพงษ์ สุริยะ ที่เป็นต้นแบบผลักดันการพัฒนาท้องถิ่นด้วยกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่ทำให้แนวคิดของพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิตแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนอื่นทั่วไปคือพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิตนำเอาสิ่งของ เรื่องราว บริบททางแวดล้อมเฉพาะทาง ภูมิปัญญา สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ หรือต้นทุนด้านอื่น ๆ ของชุมชนมานำเสนอให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับ “ชีวิต” ของคนในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งหากพิจารณาบทบาทและรูปแบบการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิต จังหวัดบึงกาฬ จะสะท้อนให้เห็นความโดดเด่นอยู่สองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกพิพิธภัณฑ์ชุมชนมีชีวิตเน้นการจัดแสดงสิ่งของ เรื่องราว หรือบริบทต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับ “ชีวิต (Life)” ของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ส่วนลักษณะที่สองคือรูปแบบการจัดการของพิพิธภัณฑ์เพื่อนำเสนอบริบทแวดล้อมด้านต่าง ๆ ของชุมชนให้เกิดการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่าง “มีชีวิต (Living)” ของกลุ่มคนที่มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์โดยเปิดโอกาสให้คนเหล่านี้ได้สัมผัสกับความดั้งเดิม ความคลาสสิกของวิถีชีวิตหรือบริบทแวดล้อมทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของคนในชุมชนอย่างรอบด้านตามแนวทางพิพิธภัณฑ์นิเวศ (Ecomuseum) ตลอดจนมีการออกแบบกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมให้ผู้เยี่ยมชมได้เกิดความรู้สึกต่อคุณค่าและเข้าใจถึงแก่นแท้ของภูมิปัญญา เรื่องราว และวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเพลิดเพลินและเป็นธรรมชาติ ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ชุมชนอื่นจะเน้นการพัฒนากิจกรรมหรือการจัดแสดงวัตถุสิ่งของเป็นหลักมากกว่าที่การนำเสนอ “ชีวิต” และบริบทแวดล้อมของคนในพื้นที่นั้น ๆ “อย่างมีชีวิต”

การพัฒนาท้องถิ่นตามแนวทางโซพิลัสโมเดลที่ใช้พิพิธภัณฑ์เป็นกลไกในการยกระดับเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนนั้น แตกต่างจากแนวทางหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือโอท็อปเพราะกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์เป็นหลัก แต่มุ่งเน้นออกแบบและจัดการนิเวศของการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นทั้งหมด (Ecomuseum) ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ชุมชนยังมีศักยภาพในการกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านที่ครอบคลุมคนทุกกลุ่ม (Inclusive Development) ได้ดีมากกว่าแนวทางหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่รายได้กระจุกตัวอยู่เฉพาะสมาชิกของกลุ่มอาชีพที่เชี่ยวชาญในการผลิตสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นในขณะที่กลุ่มคนอื่นซึ่งไม่เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นถูกกลืนหายไป เช่น หากชุมชนนั้น ๆ เน้นเรื่องผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพรโบราณเป็นหลัก กลุ่มคนที่มีทักษะและความเชี่ยวชาญเรื่องสมุนไพรหรือแพทย์พื้นบ้านในชุมชนนั้นก็จะได้ประโยชน์โดยตรงในขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งไม่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้แต่มีความสามารถด้านอื่นกลับไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ดังกล่าว ดังนั้น รายได้และประโยชน์โดยส่วนใหญ่จึงกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกหรือเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ เป็นหลัก ไม่กระจายไปยังคนกลุ่มอื่นในชุมชน ในทางตรงกันข้าม กลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนเปิดโอกาสให้ครอบครัวทุกครัวเรือนที่มีความเชี่ยวชาญ

ด้านต่าง ๆ มีต้นทุน หรือ “ของดี” อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของแต่ละครอบครัวซึ่งมีความหลากหลาย ให้มีโอกาสเข้ามาเป็นเครือข่ายสมาชิกของพิพิธภัณฑ์ชุมชนได้อย่างเสมอภาค เพราะยิ่งสถานีเครือข่าย พิพิธภัณฑ์ชุมชนมีความหลากหลายมากเท่าใดก็จะทำให้ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวมากขึ้นและกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้นด้วย (Inclusive Development) ดังนั้น “โซ่พิสัยโมเดล” หรือแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นด้วยกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนจึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับใช้เพื่อเป็นอีกหนึ่งระบบหรือทางเลือกในการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชนร่วมกันกับโครงการพัฒนาอื่น ๆ ในท้องถิ่นของตนเองได้ อันจะทำให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการจัดการชุมชนยกระดับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพิพิธภัณฑ์ชุมชนจะเป็นกลไกที่มีศักยภาพในการยกระดับเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น แต่บทเรียนการพัฒนาท้องถิ่นตามแนวทางโซ่พิสัยโมเดลสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดหลัก ๆ อยู่สองเรื่องที่ต้องคำนึงถึงหากมีการนำกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนไปขยายผลหรือขับเคลื่อนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ประเด็นแรกคือบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการในพื้นที่ (Local Authority) ซึ่งบทบาทของหน่วยงานเหล่านี้คือเงื่อนไขสำคัญอย่างมากที่จะเกื้อหนุนให้พิพิธภัณฑ์ชุมชนสามารถดำรงอยู่และดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะหน่วยงานเหล่านี้มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจขับเคลื่อนงานในพื้นที่รับผิดชอบของตนเอง ซึ่งงานพัฒนาบางเรื่องเกี่ยวพันกับมิติทางกฎหมายและอำนาจหน้าที่ของภาครัฐ เช่น งานจะพัฒนาพื้นที่ริมถนนของชุมชนเพื่อปลูกต้นไม้ประจำถิ่นและทำเป็นย่านท่องเที่ยวจะทำโดยไม่ได้รับอนุมัติจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องไม่ได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างมากที่จะช่วยให้การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่หนึ่ง ๆ ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนประเด็นที่สองคือการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจและประสบความสำเร็จได้จำเป็นต้องมีผู้นำเครือข่ายที่มีความสามารถและประสบการณ์ด้านงานศิลปะหรือทักษะการออกแบบ (Local Artist And Designer) เพื่อจัดการทรัพยากรของชุมชน การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ชุมชน และการนำเสนอเรื่องราวหรือวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีความร่วมสมัยและน่าสนใจ ดังนั้น การขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ ต้องใช้กลุ่มคนที่มีความสามารถทางศิลปะและการออกแบบมาช่วยยกระดับต้นทุนของชุมชนประเภทต่าง ๆ โดยอาจเป็นกลุ่มศิลปินหรือดีไซเนอร์ในท้องถิ่น เป็นต้น ดังนั้น การขับเคลื่อนกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่ชนบทจึงมีความท้าทายในประเด็นนี้ค่อนข้างสูง เพราะขาดแคลนกลุ่มคนที่มีความสามารถด้านงานศิลปะและการออกแบบมาช่วยยกระดับการจัดการต้นทุนของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในเขตชนบทบางแห่งอาจมีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เป็นเยาวชน นักศึกษา หรือชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในงานศิลปะ หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความคิดสร้างสรรค์และมาช่วยขับเคลื่อนงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้มีความน่าสนใจได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะของต้นทุนทางทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่นั้น ๆ เป็นหลัก ซึ่งบทเรียนจากโซ่พิสัยโมเดลสะท้อนให้เห็นว่าความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและผู้นำเครือข่ายที่มีความสามารถด้านงานศิลปะและการออกแบบคือเงื่อนไขสำคัญที่อาจเป็นทั้งข้อจำกัดและปัจจัยเกื้อหนุนการทำงานของพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้ประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โซฟิสัยโมเดลกับทฤษฎีภาคีภิบาลในประเทศไทย

โซฟิสัยโมเดลสะท้อนให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์ คือ ภาคส่วนที่ขาดหายไป (Missing Sector) หรือได้รับความสนใจน้อยมากในงานศึกษาวิจัยภาคีภิบาล (Collaborative Governance) ของนักวิชาการในประเทศไทย เพราะงานศึกษาความร่วมมือในระบบบริหารกิจการสาธารณะหรือภาคีภิบาลโดยส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นอยู่ภายใต้กระบวนการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (NPM) ต่างให้ความสำคัญกับความร่วมมือแบบปิด (Closed Collaborative System) ระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนเป็นหลัก ส่วนงานศึกษาภายใต้กระบวนการจัดการปกครองแนวใหม่ (NPG) ก็ล้วนให้ความสำคัญไปที่บทบาทของภาครัฐ (Public Sector) ภาคเอกชน (Private Sector) ภาคประชาสังคม (Civil Sector) ภาควิชาการ (Academic Sector) หรือภาคสื่อสารมวลชน (Mass Media Sector) เป็นหลัก โดยไม่ได้ให้ความสนใจกับ “ภาคส่วนพิพิธภัณฑ์ (Museum Sector)” มากนัก ทั้ง ๆ ที่ภาคส่วนพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวก็มีบทบาทเชิงการพัฒนาไม่ด้อยไปกว่าหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคส่วนอื่น ๆ (Duncan, 2006; Sonoda, 2016; Garthe, 2023) ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ การเรียนรู้ นวัตกรรม และการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่นหรือแม้กระทั่งบทบาทในการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ (Basu & Modest, 2015; Yoshihara, 2016) อีกทั้ง พิพิธภัณฑ์แต่ละประเภท เช่น พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ธนาคาร พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติ พิพิธภัณฑ์อาหาร ฯลฯ ยังมีบุคลากร นักวิจัย หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialist) ที่มีศักยภาพและเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามภารกิจหรือความเชี่ยวชาญของพิพิธภัณฑ์นั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง แต่ความสนใจในบทบาทของพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ภายใต้งานศึกษาทฤษฎีภาคีภิบาลในประเทศไทยยังมีน้อยมาก โดยส่วนใหญ่เป็นการแยกศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์ภายใต้แนวคิดพิพิธภัณฑ์วิทยา (Museology) โดยตรง ซึ่งมีได้คำนึงถึงแบบแผนความร่วมมือองค์กรรวมในระดับพื้นที่ ดังนั้น ผู้เขียนเชื่อว่าหากมีงานศึกษาบทบาท กลไก และความสัมพันธ์ของภาคส่วนพิพิธภัณฑ์ (Museum Sector) ในระบบความร่วมมือของการบริหารกิจการสาธารณะด้านต่าง ๆ ก็จะนำไปสู่การขยายพรมแดนองค์ความรู้ของทฤษฎีภาคีภิบาล (Collaborative Governance) ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นได้

นอกจากนี้ โซฟิสัยโมเดลยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นที่มีพิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์กลางตามตัวแบบความร่วมมือแนวระนาบ (Horizontal Collaboration) ซึ่งเกิดขึ้นผ่านกลไกการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันหลายประเภทในท้องถิ่นและพึ่งพากระบวนการจัดการด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจที่กระจายอำนาจไปยังภาคีสมาชิกของเครือข่ายที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งแตกต่างจากแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นตามตัวแบบความร่วมมือแนวตั้ง (Vertical Collaboration) ที่เน้นรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจไว้ที่สถาบันใดสถาบันหนึ่งและขับเคลื่อนการพัฒนาด้วยกระบวนการจัดการเชิงลำดับชั้นบังคับบัญชาเป็นหลัก (Agranoff & McGuire, 2003: 21-22; Kooiman, 2003, Greenwood, Singer, & Willis, 2021) ซึ่งกรณีของโซฟิสัยโมเดลได้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของกลไกร่วมมือแนวระนาบที่มีอิทธิพลต่อการยกระดับเศรษฐกิจและสร้างการกระจายรายได้ให้กับคนในชุมชนได้อย่างครอบคลุม (Inclusive Approach) ผ่านบทบาทของพิพิธภัณฑ์ชุมชน ดังนั้น ตัวแบบการพัฒนาที่มีพิพิธภัณฑ์ศูนย์กลาง (Museum-Centric Approach) ตามแนวทางโซฟิสัยโมเดลจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกหรือรูปแบบในการแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน เพราะการจะขับเคลื่อนกลไกพิพิธภัณฑ์ให้กลายเป็นศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่นได้ต้องอาศัยความเข้มแข็งและกลไกความร่วมมือฐานรากในระดับชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น โซฟิซัยโมเดลจึงสะท้อนให้เห็นลักษณะจำเพาะอีกหนึ่งประเภทของตัวแบบความร่วมมือแนวระนาบ (Horizontal Collaborative Model) ในทฤษฎีภาคีภิบาลซึ่งกลไกของความร่วมมือในพื้นที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยมีพิพิธภัณฑสถานชุมชนอยู่ในระบบและโครงสร้างหลักของการจัดการปกครองแบบภาคีภิบาลในท้องถิ่น (Local Collaborative Governance)

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอเชิงการพัฒนา (Practical Suggestion) บทความนี้สะท้อนให้เห็นว่าพิพิธภัณฑสถานคือ อีกหนึ่งกลไกที่มีศักยภาพสำหรับนำไปใช้จัดการต้นทุนของชุมชนและยกระดับเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว ในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำบทเรียนการดำเนินงานของโซฟิซัยโมเดลไปปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชนหรือ “ทดลอง” จัดตั้งกลไกพิพิธภัณฑสถานประเภทต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ตนเอง แล้วนำเอาองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนเรื่องกลไกพิพิธภัณฑสถานในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย

2) ข้อเสนอเชิงการวิจัยในอนาคต (Future Research Agendas) งานศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่าพิพิธภัณฑสถานที่มีอยู่ในประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในการดำเนินงานหลายด้าน อีกทั้ง บทบาทของพิพิธภัณฑสถานในงานศึกษาทฤษฎีภาคีภิบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่น (Local Collaborative Governance) ยังมีอยู่น้อยมาก ดังนั้น ผู้เขียนจึงมองว่างานวิจัยในอนาคตควรให้ความสนใจไปที่สองประเด็นหลัก โดยประเด็นแรกคืองานศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบ (Comparative Research) เพื่อแสวงหา “เงื่อนไข” ที่ส่งผลต่อการยกระดับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑสถานให้กลายเป็นตัวนำการพัฒนาในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนประเด็นที่สองคือการนำเอาทฤษฎีภาคีภิบาลมาใช้อธิบายตัวแบบ (Typological Research) และศึกษาบทบาทเชิงการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองของพิพิธภัณฑสถานในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑสถานเมือง (City Museum) หรือพิพิธภัณฑสถานชุมชน (Community Museum) โดยพิจารณาแบบแผนความสัมพันธ์ (Interactive Relation) บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Actors) และโครงสร้างหรือกลไกการจัดการความร่วมมือที่เกิดขึ้น (Governing System) ว่ามีผลกระทบเชิงการพัฒนาของพื้นที่นั้น ๆ อย่างไรบ้าง ซึ่งจะทำให้นักวิจัยสามารถสร้างตัวแบบของระบอบการจัดการความร่วมมือหนึ่ง ๆ (Collaborative Regimes) ที่สามารถขยายพรมแดนองค์ความรู้ของทฤษฎีภาคีภิบาลได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

References (เอกสารอ้างอิง)

- Agranoff, R., I. & McGuire, M. (2003). *Collaborative Public Management: New Strategies for Local Governments*. Washington: Georgetown University Press.
- Bangkokbiznews. (2019). *Life Community Museum Bueng Kan: Life Styles Learning and Creating Incomes to the Villages*. Retrieved from: <https://www.bangkokbiznews.com/social/852030>. (in Thai).
- Basu, P., & Modest, W. (eds.). (2015). *Museums, heritage and international development*. London: Routledge.

- Brown, K. (2019). Museums and Local Development: An Introduction to Museums, Sustainability and Well-being. *Museum International*, 71 (3-4), 1-13.
- Capstik, B. (1985). Museums and tourism. *International Journal of Museum Management and Curatorship*, 4(4), 365-372.
- Chaikhampa, R. (2015). *The image of the national museum Bangkok in perception of people of Krung Rattanakosin*. Thesis for Master of degree of Arts in Corporate Communication Management, Thammasat University. (in Thai)
- Chalermphao-ko-anantakul, P., et al., (2007). *Research and development project on community-based museums, phase2: digital archives on community-based museums in Thailand*. (Full Research Report). Thailand Science Research and Innovation (TSRI). (in Thai)
- Chang, C. (2015). *Community Involvement & Ecomuseums Towards a Mutual Approach to Ecomuseology and Landscape Studies*. Doctoral Thesis, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Chatasuwutchananon, W., & Kwiecien, K. (2016). Local Museum Management in Thailand. *Journal of Information Science*, 34(3), 90-102. (in Thai)
- Choi, M.S. (2017) A New Model in an Old Village: The Challenges of Developing an Ecomuseum, *Museum International*, 69 (1-2), 68-79, DOI: 10.1111/muse.12151
- Chomchoei, K. (2014). *Museum Management: A Case Study of the Museum Siam and the Jim Thompson House*. (Full Research Report). The Institute of Culture and Arts: Srinakharinwirot University. (in Thai)
- Corsane, G. (2006) Using ecomuseum indicators to evaluate the Robben Island Museum and World Heritage Site. *Landscape Research*, 31(4), 399-418.
- Corsane, G., Davis, P., Elliott, S., Maggi, M., Murtas, D., & Rogers, S. (2007) Ecomuseum Evaluation: Experiences in Piemonte and Liguria, Italy. *International Journal of Heritage Studies*, 13(2), 101-116, DOI: 10.1080/13527250601118936
- Creative Thailand. (2022). *From “local” to “luxury”: Life Community Museum at the homeland of Kharb, Sutthipong Suriya*. Retrieved from: https://www.creativethailand.org/view/article-read?article_id=33785&lang=th&life-community-museum-buengkan. (in Thai)
- Crowder, M., Roohanifar, M., Brown, T., A. (2022). *Public Sector Strategy: Concepts, Cases and Tools*. London: Routledge.
- Davis, P. (1999). *Ecomuseums: A Sense of Place*. London: Leicester University Press.
- de Varine, H. (1985). The World and Beyond. *Museum International*, 37(4), 185.
- Donghai, S. (2008) The Concept of the Ecomuseum and its Practice in China. *Museum International*, 60 (1-2), 29-39, DOI: 10.1111/j.1468-0033.2008.00634.x
- Duncan, G. (2006). Museums of cities and urban futures: new approaches to urban planning and the opportunities for museums of cities. *Museum international*, LVIII(58), 3/231, 32-42.
- Fine Arts Department. (2014). *Local Museum Handbook*. Fine Arts Department, National Museum: Ministry of Culture. (in Thai)

- Garthe, C., J. (2023). *The Sustainable Museum : How Museums Contribute to the Great Transformation*. London: Routledge.
- Gray, C. (2015). *The Politics of Museums*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Gray, C. (2011). Museums, Galleries, Politics and Management. *Public Policy and Administration*, 26(1), 45–61.
- Gray, C. (2017). Local government and the arts revisited. *Local Government Studies*, 43(3), 315–322
- Greenwood, S., Singer, L., & Willis, W. (2021). *Collaborative Governance: Principles, Processes, and Practical Tools*. New York: Routledge.
- Hamilton, D., K. (2002). Regimes and Regional Governance: The Case of Chicago. *Journal of Urban Affairs*, 24(4), 403-423.
- Hill, M., & Varone, F. (2021). *The Public Policy Process (Eight Edition)*. London: Routledge.
- ICOM. (2018). *The Future of Communities of Cities*. Frankfurt: Book of Proceedings CAMOC Annual Conference 2018.
- ICOM (2019). *Museums as Cultural Hubs: The Future of Tradition*. Retrieved from: <https://imd.icom.museum/past-editions/2019-museums-as-cultural-hubs-the-future-of-tradition/>
- ICOM Statutes. (2007). *Museum Definition. ICOM Statutes, adopted by the 22nd General Assembly in Vienna, Austria*. Retrieved from: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>
- Kooiman, J. (2003). *Governing as Governance*. New York: Sage.
- Lanzinger, M., & Garlandini, A. (2019). Local Development and Sustainable Development Goals: A Museum Experience. *Museum International*, 71 (3-4), 46-57.
- Local Government Association. (2019). *Making the most of your museum: a handbook for councillors*. London: Local Government House.
- Louvre. (2020). 9.6 million visitors to the Louvre in 2019. Retrieved from: <https://presse.louvre.fr/9-6-million-visitors-to-thebr-louvre-in-2019/>
- Mitlin, D., Colenbrander, S., & Satterthwaite, D. (2018). Editorial: Finance for community-led local, city and national development. *Environment and Urbanization*, 30(1), 3-14.
- Nishizaki, Y. (2011). *Political Authority and Provincial Identity in Thailand: The Making of Banharn-buri (Studies on Southeast Asia)*. New York: Cornell University Press.
- Nogare, C., D. (2018). *Cities and Museums Working Together to Foster Local Development: The Case of MUVE*. Venice. OECD Venice Conference on Culture and Local Development.
- OECD/ICOM. (2018). *Culture and Local Development: Mixing the Impact (Guides for Local Governments, Communities, and Museums)*. Paris: OECD publishing.
- Pholsim, S., & Inaba, Y. (2022a). Roles of policy brokers in collaborative governance: Evidence from Khon Kaen and Bueng Kan cities in Thailand. *Asian Politics & Policy* 14(3):1-14
- Pholsim, S., & Inaba, Y. (2022b). Revitalizing Local Economy: A Comparative Study Between Thailand and Japan. *The Journal of Social Science*, 2022(89), 115-137

- Piccinato, G. (2012). City museums, museum cities, modern cities. In Jones, I., Sandweiss, E., Mouliou, M., & Orloff, C. (eds.). *Our Greatest Artefact: the City (Essays on cities and museums about them)*. CAMOC: ICOM's International Committee for the Collections and Activities of Museums of Cities.
- Rivera, R., C. (2016). *Museums are a valuable education hub*. The Peninsula. Retrieved from: <https://thepeninsulaqatar.com/article/22/11/2016/Museums-are-a-valuable-education-hub>
- Rivière, G.H. (1985). The ecomuseum - An evolutive definition. *Museum International*, 37(4), 182-183.
- Sirindhorn Anthropology Centre. (2008). Local Museum Research and Development Project. Thailand Science Research and Innovation (TSRI). (in Thai)
- Sonoda, N. (ed.). (2016). *New Horizons for Asian Museums and Museology*. Osaka: Springer.
- The Momentum. (2018). Life Community Museum Bueng Kan: An old house that takes us to learn traditional lifestyles of E-san. Retrieved from: <https://themomentum.co/life-community-museum-bueng-kan/>
- The World Bank. (2019). *New Perspectives on Results-Based Blended Finance for Cities*. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank.
- Tussama, K. (2017). The Local Museum Management in the Globalization. *Journal of Liberal Arts*, 12(24), 70-84. (in Thai)
- UNESCO. (2010). *Community-Based Approach to Museum Development in Asia and the Pacific for Culture and Sustainable Development*. Paris: UNESCO.
- Vanliphodom, S. (2018). *Museum and Local History*. Bangkok: Lek-Prapai Viriyapant Foundation. (in Thai)
- Wongwaikolayoot, T. (2013). *A development plan on the U-Thong national museum's marketing strategy, U-Thong district, Suphanburi province*. (Master of Business Administration Program of Entrepreneurship). Graduate School: Silpakorn. (in Thai)
- Yoshihara, S. (2016). JICA's Cooperation in Museum Construction and Capacity Building of Human Resources. In Sonoda, N. (ed.). (2016). *New Horizons for Asian Museums and Museology*. Osaka: Springer.